

Marijana Horvat
Ermina Ramadanović
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
mhorvat@ihjj.hr, eramadan@ihjj.hr

O SLOŽENICAMA I SRASLICAMA (na primjerima iz Voltićeva *Ričoslovnika*)

U radu će se obrađivati složenice i sraslice na primjerima iz Voltićeva *Ričoslovnika iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika* (Beč 1803.). Razmotrit će se neka bitna teorijska pitanja iz područja tvorbe riječi. Ona se odnose na probleme, nedosljednosti i različita tumačenja pri definiranju i razgraničenju složenica i sraslica koje nalazimo u relevantnoj literaturi. Budući da nije uvijek moguće jednoznačno razlikovati složenice od sraslica ili obratno, autorice će pokušati dati najjasnija tumačenja i razgraničenja te prema njima razvrstati i opisati odabrane primjere iz Voltićeva rječnika. Posebno će se upozoriti na neuobičajene tvorbe i na tvorbe koje su neobične zbog značenja samih tvorenica. Tvorenice će se određivati prema potvrđenosti, prije svega u odnosu na potvrde u *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*.

Uvod

U Beču je 1803. godine tiskan *Ričoslovník (Vocabolario — Wörterbuch)* iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika Jose Voltiggija, rođenoga 27. siječnja 1750. godine u Tinjanu (Antignana) u Istri pod prezimenom Voltić¹. U rodnome je mjestu Voltić završio osnovnu školu, a srednjoškolsko obrazovanje nastavlja u isusovačkoj gimnaziji u Gorici. Nakon toga školuje se u Zagrebu u Višoj školi za državoslovne i financijske nauke (prethodnici Kraljevske akademije znanosti) (Breyer 1937:3). Njegov je život posebice obilježen boravkom u Beču, u kojemu je studirao pravo te, između

¹ Stoga ćemo ga u radu navoditi pod tim prezimenom.

ostaloga, radio kao privatni učitelj. Na pisanje rječnika odlučio se na poticaj svojega učenika baruna Francesca Marie di Carnee Stefanea, carskoga opunomoćenika za Istru, Dalmaciju i Albaniju, podrijetlom Talijana koji je znao da će uspješnosti djelovanja uvelike pridonijeti i poznavanje jezika kraja koji mu je dodijeljen.²

Rječnik je dakle trojezičan s hrvatskim kao polaznim stupcem, a s talijanskim i njemačkim kao odredišnim jezicima. Samoju rječničkoju građu (610³ stranica) prethode neobrojeni predgovori na talijanskom (*A chi vorrà leggere*), njemačkom (*An die Leser*) i latinskom jeziku (*Lecturis Iosephus Voltiggi*),⁴ zatim poglavlje o izgovoru glasova (5 stranica) na talijanskom (*Pronunzia delle lettere alfabetiche*) i njemačkom jeziku (*Die Aussprache der Buchstaben*) te gramatika (*Grammatica illirica*; 59 stranica) čiji su metajezici talijanski i njemački. Iako je već u naslovu naznačeno da je rječniku dodana gramatika, iz njega se ne može iščitati koji jezik ta gramatika opisuje.⁵ Do toga podatka dolazimo uvidom u sam tekst gramatičkoga dijela, naslovljen *Grammatica illirica*. Objašnjenja gramatičkih svojstava hrvatskoga jezika dvostupačno su organizirana (prvi je stupac pisan talijanskim, a drugi njemačkim jezikom), a konjugacijski i sklonidbeni obrasci trojezično su koncipirani, tj. s paralelno navođenim hrvatsko-talijansko-njemačkim istovrijednicama (tipa *ovi, ova, ovo — questo, questa, questo — dieser, diese, dieses*).⁶ Djelo se tako koncepcijski uklapa u tradiciju većine dopreporodnih rječnika koji uz leksičko blago sadrže i aneksnu gramatiku.⁷

Hrvatski je dio *Ričoslovnika* pisan tzv. slavonskom grafijom. U rječniku se donose riječi iz svih triju narječja i navode sva tri izgovora (primjerice

² Biografski podatci prema Dukat 1929:19, 26; Breyer 1937:3 i Vince 2002:172.

³ Tiskarska pogriješka: nakon 609. slijedi 710. stranica.

⁴ U talijanskim i njemačkim jezikom pisanom predgovoru (4 stranice) autor određuje prostor tzv. Ilirika i ilirskoga jezika. Latinska je inačica znatno opširnija (22 stranice), to je »prava studija o ilirskom jeziku, njegovu položaju unutar porodice slavenskih jezika, s mnogo važnih podataka o kulturi i književnosti onodobnoga slavenskoga svijeta i posebno Hrvata.« (Gabrić-Bagarić 2008:117).

Predgovori nose godinu 1802., dok se djelo tiskom pojavilo 1803. godine.

⁵ Puni naslov u izvornoj grafiji glasi: *Ričoslovník (Vocabolario — Wörterbuch) illiriskoga, italianskoga i nimacskoga jezika s' jednom pridpostavljenom grammatikom illi pismenstvom: sve ovo sabrano i sloxeno od Jose Voltiggi Istriana. U Beču (Vienna) 1803. U pritesctenici Kurtzbecka.*

⁶ O gramatici više u Gabrić-Bagarić 2008:115–131.

⁷ Tako je primjerice Mikaljinu Blagu jezika slovinskoga (1649./51.) dodana hrvatski pisana kratka gramatika talijanskoga jezika, a Della Bella uz *Dizionario italiano, latino, illirico* (1728.) ima talijanski pisanu gramatiku hrvatskoga jezika, tj. *Istruzioni grammaticali della lingua illirica.*

reka, rika, rijeka).⁸ Već je utvrđeno da su kao izvori za rječničku građu poslužili Mikaljino *Blago jezika slovinskoga*, Della Bellin *Dizionario*, Belostenčev *Gazophylacium* te prvi dio Stullijeva rječnika. Autor je međutim leksikografsku građu i znatno proširio.⁹ Pri objašnjavanju hrvatskih riječi talijanskim i njemačkim istovrijednicama Voltić se oslanjao na vlastita znanja, čineći pritom i određene pogriješke, ali je također vjerojatno da mu je bio poznat Veneronijev praktični trojezični rječnik *Dizionario italiano, francese e tedesco* (Frankfurt na Majni 1753.) (Dukat 1929:29–30). Leksikografski postupak karakterizira navođenje hrvatskih leksema u kanonskom obliku s pripadajućim gramatičkim odrednicama¹⁰ i odgovarajućim talijanskim i njemačkim istovrijednicama¹¹. Rječnik je imao praktičnu namjenu pa se autor nije bavio frazeologijom niti je donosio nijanse značenja višeznačnih riječi. Istoznačnice i bliskoznačnice česte su u talijanskom i njemačkom stupcu,¹² dok se uz hrvatske natuknice donose samo iznimno¹³. Kod natuknica koje su vidski parovi glagola istovrijednice se donose dvama načinima: a) tako što se natuknice (tj. glagoli vidski parovi) zapišu jedna ispod druge i povežu vitičastom zagradom nakon koje slijede inojezične istovrijednice uobičajenim redom,¹⁴ b) istovrijednice za vidske parove daju se kod jedne natuknice, a za drugu se rješavaju uputnicom¹⁵. Katkad

⁸ Izvornom grafijom: Reka, ke f. — *fiume* — Fluss m.; Rika, ke f. — *fiume* — Fluss m.; Rjeka, ke f. — *fiume* — Fluss m.

Katkad se samo za natuknicu u jednom liku navodi talijanska i njemačka istovrijednica, dok se likovi s drugim refleksom jata rješavaju uputnicom (primjerice Rjecs v. rics; Rics, csi f. — *parola, voce* — Wort n.).

Spomenimo da su hrvatski i njemački primjeri tiskani običnim tipom slova, dok su talijanske istovrijednice kurzivirane.

Odabrane primjere u radu donosimo transkribirano, a izvornom grafijom samo onda kad nastojimo pokazati kako su riječi doista zapisane.

⁹ O tome v. u Dukat 1929.

¹⁰ Tako za imenice donosi završni slog genitiva jednine i oznaku roda (primjerice *zbudilo*, la n.), za pridjeve završni slog ž. i s. roda (primjerice *carn*, na, no; *zbrojen*, na, no), za glagole završne slogove 1. l. jd. prezenta i gl. pridjev radni m. r. (primjerice *zbuditi*, dim, djujem, djavam, dio).

¹¹ Za njemačke imenice donosi oznaku roda (primjerice *Bissen* m.).

¹² Primjerice *zburkati*, kam, kao — *turbare, tempestare, sconvolgere* — stürmen; zavirati, viam, viao — *torcere, infasciare, incurvare* — einbiegen, einwickeln.

¹³ Primjerice *zalog*, ga, m.; zalogaj — *boccone* — Bissen m; zaludno, zaludo — *indarno* — unnützer Weise.

¹⁴ Primjerice: zakriti, kriem, krio } *nascondere, appiattare* — verstecken, verbergen
zakrivati, vam, vao }

¹⁵ Primjerice *zazirati*, ram, rao — *spionare, badalucare* — ausspähen; zazritti v. zazirati.

se kao natuknica javlja određena sveza riječi, sintagma ili kolokacija.¹⁶ Natuknice se nižu abecednim redom grafema, a ne fonema.¹⁷

Volčićev je rječnik bio veoma traženim, a upotrebljavao se i u školama. Dosada nema iscrpnih jezičnih analiza i procjena toga rječnika, iako određeni pogledi, osvrti i analize postoje.¹⁸ Ovom prigodom istražiti će se Volčićeva tvorba složenica i sraslica, dio jezične raščlambe *Ričoslovnika* koji uopće nije bio predmetom jezikoslovnih zanimanja.

Razmotrit će se i neka bitna teorijska pitanja iz područja tvorbe riječi i razradbe tvorbenih načina, posebice problemi koji se odnose na različita tumačenja u definiranju i razgraničenju složenica i sraslica. Kako nije uvijek moguće jednoznačno razlikovati složenice od sraslica (ili obratno), nastojat će se dati što jasnija tumačenja i razgraničenja, prema kojima će se onda opisati odabrani primjeri iz Volčićeva rječnika te upozoriti na neobičajene tvorbe ili na tvorbe koja su neobične zbog značenja samih tvorenica.

Tvorenice će se određivati prema potvrđenosti u *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* (svjesne njegova velikog, ali ipak ograničena korpusa). Građa će biti razvrstana prema tvorbenim načinima i prema vrstama riječi.¹⁹

Različite podjele tvorbenih postupaka i načina

U domaćoj se literaturi obično spominju dva osnovna tvorbeni postupka: izvođenje (tj. tvorenice motivirane jednom osnovnom riječju) i slaganje (tj. tvorenice motivirane dvjema osnovnim riječima) te šest osnovnih tvorbenih načina (tj. načina povezivanja tvorbenih sastavnica): sufiksalna tvorba, prefiksalna tvorba, prefiksno-sufiksna tvorba, slaganje²⁰, složeno-sufiksna tvorba i srastanje. Tako je primjerice u gimnazijskome

¹⁶ Tako, primjerice, nakon natuknice *zatvor* (zatvor, ra m. — *serraglio, clausura* — *Einsperrungsart m.*) kao sljedeća natuknica dolazi *zatvor od živina* (zatvor od xivina — *parco d' animali* — *Thierpark m.*).

¹⁷ Primjerice: *Sag, Sahnuti... Sastaviti... Sbrisati, Scacka, Scala... Scutiti, Sdrobiti... Skorzek... Suza, Suzenje, Suzica* (= *sag, sahnuti... sastaviti... sbrisati, šaka, šala... šutiti, sdrobiti... skorzek... suza, suzenje, suzica*).

¹⁸ Iscrpnu raščlambu aneksne gramatike dala je D. Gabrić-Bagarić (2008:115–131); o raščlambi rječnika više se može saznati u *Dukat* 1929:19–31 i *Sekulić* 1970.; za ostale bibliografske jedinice v. popis literature.

¹⁹ Za potrebe ovoga rada korpus je ograničen na tvorenice iz posljednje trećine *Ričoslovnika*, tj. na dio koji je na projektu *Tvorbeni modeli u hrvatskoštokavskim dopreporodnim rječnicima* (br. 2120920-0928) ekscerpirala Marijana Horvat.

²⁰ Nazivi za nju još su i složeno-nesufiksna tvorba ili čisto slaganje.

udžbeniku Marka Samardžije (2003:76–79).²¹

Prema Stjepanu Babiću (2002:38) postoje dva osnovna tvorbena načina: izvođenje ili derivacija, u koje ulazi samo sufiksacija²², i slaganje ili kompozicija, u koje uvrštava čiste složenice²³, složeno-sufiksalsnu tvorbu, srašćivanje, polusloženice, prefiksalsnu tvorbu²⁴, prefiksalsno-sufiksalsnu tvorbu i prefiksalsno-složenu tvorbu. Kao poseban tvorbeni način navodi i tvorbu skraćenica.

U gramatici engleskog jezika (Quirk i dr.: 1996:430–449) nalazimo podjelu na četiri tvorbena načina²⁵: prefiksacija, sufiksacija, konverzija i kompozicija. Prefiksacija i sufiksacija naziva se zajedničkim imenom afiksacija. Drukčije rečeno, to su zapravo tri osnovna tvorbena načina: afiksacija, koja se dijeli na prefiksaciju i sufiksaciju, preobrazba ili konverzija i slaganje ili kompozicija.

R. L. Trask (2005:367–368) u engleskome jeziku nalazi sljedeće tvorbene načine: slaganje (*compounding*), izvođenje (*derivation*), izrezivanje (*clipping*), srastanje²⁶ (*blending*), povratnu tvorbu (*back formation*), preraščlambu (*reanalysis*), tvorbu akronima i inicijalizama.

U *Tvorbi reči* (2002 i 2003) i u *Gramatici srpskog jezika* Ivana Klajna (2005) nalazimo opću podjelu tvorbe riječi na sljedeće tvorbene postupke: sufiksaciju²⁷, prefiksaciju, slaganje ili kompoziciju²⁸ i konverziju²⁹.

Prema svemu se navedenome zapaža da se broj tvorbenih postupaka

²¹ Preobrazbu ili konverziju Samardžija smatra pomoćnim tvorbenim načinom (2003:79).

²² Prema tome su izvođenje i sufiksacija zapravo sinonimi.

²³ Drugi im je dio samostalna riječ; *usp.* Babić 2002:46.

²⁴ Stjepan Babić prefiksalsnu tvorbu uvrštava u slaganje i navodi: »Ipak, zbog definicije izvođenja i slaganja i zbog jedinstvenosti ovoga tvorbenoga načina prefiksalsnu ćemo tvorbu smatrati slaganjem, tvorenice prefiksalsne tvorbe složenicama, ali ćemo zbog posebnosti prefiksalsne tvorbe takve tvorenice ubrajati u posebnu vrstu složenica. (...) Zbog gramatičke posebnosti prijedloga i niječnice, zbog toga što mnogi prefiksi i nisu samostalne riječi (npr. čisti prefiksi kao *pra-*, *pro-*, *nuz-*, *raz-*) i što oni koji jesu često u tvorenici nemaju značenja koje imaju kao samostalne riječi, npr. *omalen*, *nagluh*, *načuti*, *naslušati se*, *popiti...*, smatra se da prefiksalsna tvorba ide u izvođenje, a ne u slaganje.« (2002:48). »I složenice prefiksalsne tvorbe zapravo su čiste složenice.« (2002:367).

²⁵ »... four main types of word-formation« (prema Klajn 2002:180).

²⁶ Možda bi tu bolji prijevod bio *stapanje* jer se *blending* ne može poistovjetiti sa srastanjem u hrvatskome jeziku.

²⁷ To je »najplodniji tvorbeni postupak« (Klajn 2005:175).

²⁸ »... u manjoj mjeri se koriste prefiksacija i slaganje (kompozicija)« (Klajn 2005:175).

²⁹ »... a samo izuzetno se javlja konverzija (pretvaranje, preobrazba)« (Klajn 2005:175).

ka i načina razlikuje od priručnika do priručnika te da se najčešće nedosljednosti i razlike javljaju zbog nerazlučivanja različitih tvorbenih razina, tj. neujednačenosti naziva za različite razine, razdiobe i grananja u tvorbi riječi.³⁰ Razlikuju se i mišljenja o tome što se sve treba smatrati složenicom. Hrvatski i srpski jezikoslovci³¹, počevši od Tome Maretića³², prefiksarne³³ tvorenice ubrajaju u složenice³⁴, dok većina svjetskih jezikoslovaca³⁵ prefiksarne tvorenice ubraja u izvedenice. Naime, temeljna je razlika između tih shvaćanja u tome što je jezikoslovcima koji prefiksarnu tvorbu ubrajaju

³⁰ U svjetskoj lingvistici nalazimo i druge tvorbene načine (primjerice fuziju, infleksiju i reduplikaciju), ali ih ne smatramo činjenicom tvorbe riječi u hrvatskome jeziku pa ih ovdje ne spominjemo. O tome više u Marković 2009.

³¹ U Stevanovićevoj gramatici primjerice nalazimo poglavlje *Složenice s prefiksima* gdje se navodi »s prefiksima su, u stvari, sve one složene reči što kao prvi deo imaju neki predlog, koji je tek srastanjem s drugim delom složenice postao prefiksom«. Složenicama s prefiksom međutim smatra samo »one složene reči koje su dobivene srastanjem predloga s drugom kojom rečju u potpunom njenom, nepromenjenom obliku«. On, dakle, tvorenice tvorene prefiksarno-sufiksarnom tvorbom ne smatra prefiksarnim tvorenicama i njih obrađuje u sufiksarnoj tvorbi pod određenim sufiksom (1991:425–452).

³² Maretić izriječno ne govori o tvorbi prefiksacijom, ali je na prefiksarne tvorenice gledao kao na složenice s prijedlozima. Sve prefikse naziva prijedlozima, pa i one koji nikada ne dolaze samostalno. V. poglavlje *Složene imenice i pridjevi* (1931:328–340) i *Složeni glagoli* (1931:349–358).

³³ Pojam se prefikasa i prefiksacije veoma kasno pojavio u našoj literaturi, a kad se i pojavio, prefiksarne su tvorenice smatrane složenicama jer su prefiksi poistovjećivani s prijedlozima. Nije se shvaćalo da su prijedlozi i prefiksi različite jezične razine, tj. da prijedlozi pripadaju morfološkoj razini, a prefiksi tvorbenoj razini.

³⁴ Kao što smo već spomenule, to smatra primjerice Babić 2002:48, Simeon II:151.

³⁵ Uvrštavanje prefiksacije u izvođenje nalazimo u nekim njemačkim gramatikama: Engel, U., *Deutsche Grammatik*, Heidelberg 1988. upotrebljava simetrične nazive »Ableitung durch Präfixe« i »Ableitung durch Suffixe«; u knjizi Erben, J., *Einführung in die deutsche Wortbildungshlehre*, 2. Aufl., Berlin 1983. izričito se ne navode definicije, ali se prema shemi tvorbe riječi može vidjeti podjela, tj. »Derivation durch Affixe« dijeli se na »Präfixbildung« i »Suffixbildung«) te u jednoj talijanskoj gramatici: Sensini, M., *La grammatica della lingua italiana*, Milano, 1990. Sensini ukupnu tvorbu riječi dijeli na derivaciju i kompoziciju, a u okviru derivacije jednako tretira sufiksarne i prefiksarne tvorenice (izvedenice). Sve prema Klajn 2002:179.

Tako je u engleskoj literaturi te u novijoj srpskoj literaturi (Klajn), što smo već prije spomenule.

U francuskoj se literaturi izvođenje dijeli na pravo (sufiksacija i prefiksacija), nepravo (konverzija) i inverzno izvođenje (prema Tafra–Košutar 2009:91).

Prefiksarna se tvorba prvi put u hrvatskome ne smatra slaganjem u *Priručnoj gramatici hrvatskog književnog jezika* (1979) i nadalje u svim njezinim drugim izdanjima. Kaže se da prefiks modificira samo leksičko značenje osnovne riječi, ali ne potire njezinu »morfološku narav«, tj. ne mijenja vrstu riječi ispred koje se nalazi. To međutim za sufikse ne vrijedi.

u slaganje prevagnuo morfološki kriterij, a jezikoslovcima koji prefiksalsnu tvorbu ubrajaju u izvođenje osnovni je tvorbeni kriterij.

Mi smatramo da bi se u prvoj raščlambi³⁶ ili grananju ukupnost tvorbe riječi trebala podijeliti binarno, tj. onako kako je i uobičajeno u domaćoj literaturi, na izvođenje i slaganje. Izvođenje i slaganje tada su dva osnovna tvorbeni postupka. Pod tvorbenim postupkom razumijevamo samo motiviranost tvorenica, odnosno njihov sastav, tj. jesu li one motivirane jednom riječju (osnovom) ili dvjema riječima (dvjema osnovama). S druge strane, imamo tvorbeni način koji su zapravo tvorbeni sredstva s pomoću kojih se tvore nove riječi (tvorenice) i kojima izražavamo novonastala tvorbeni značenja. Prema tome bismo ne samo sufiksaciju³⁷ nego i prefiksaciju, ali i mnoge druge tvorbeni načine mogle uvrstiti u izvođenje. Zaključujemo, naime, da bi u tvorbeni postupak izvođenja trebali ući sljedeći tvorbeni načini: sufiksalsna tvorba, prefiksalsna tvorba, prefiksalsno-sufiksalsna tvorba, preobrazba ili konverzija, unutarnja tvorba, a u tvorbeni postupak slaganja onda ulaze sljedeći tvorbeni načini: slaganje, složeno-sufiksalsna tvorba, srastanje, srašteno-sufiksalsna tvorba, polusloženična tvorba, tvorba prefiksoidnih tvorenica, tvorba sufiksoidnih tvorenica i prefiksoidno-sufiksoidna tvorba. Podjelu na tvorbeni načine preuzele smo prema Mihaljević—Ramadanović 2006. Prema tom modelu u općem jeziku postoji četrnaest zasebnih i ravnopravnih tvorbenih načina.³⁸ Međutim, iz spomenute smo podjele izostavile tvorbu pokrata ili, prema Babiću, tvorbu skraćena, jer bi je trebalo posebno istražiti. Tvorba pokrata ili skraćena veoma je zanimljiva i složena. Uočile smo da pokrate zapravo nastaju dvama načinima. Prvi je od njih taj da se koja duga riječ samo skрати, primjerice *automobil* > *auto*. Od jedne riječi, dakle, nastaje jedna, kraća riječ. Drugi je način taj da se one najčešće tvore od početnih glasova kojega višečlanoga pojma, primjerice *Zagrebački električni tramvaj* > *Zet*. Tako od više riječi nastaje jedna riječ. Prvi bi spomenuti tvorbeni način ulazio u tvorbeni postupak izvođenja, a drugi u tvorbeni postupak slaganja. Smatramo da bi sve to moglo biti razlogom da se taj tradicionalno jedan tvorbeni način raščlani na dva tvorbeni načina. Prvi bismo onda mogle nazvati tvorba skraćena i ulazio bi u tvorbeni postupak izvođenja, a drugi tvorba pokrata. On bi ulazio u tvorbeni postupak slaganja.

³⁶ To je razgraničenje prema hijerarhiji.

³⁷ Sufiksacija je uvijek i neupitno uvrštena u izvođenje.

³⁸ Autorice kažu da bi tvorbenih načina moglo biti i više, ali bi za to trebalo još dodatnih istraživanja i potvrda. Također su, svjesne svih mogućih nedostataka, sve tvorbeni načine navele kao ravnopravne, ne dijeleći ih na osnovne i pomoćne, tj. na tipove i podtipove, jer smatraju da su kriteriji takve podjele nejasni. O tome više u Mihaljević i Ramadanović 2006.

Razgraničenje dvaju tvorbenih načina: slaganja i srastanja

U hrvatskoj je tvorbi iznimno teško razgraničiti složenice i sraslice. Iz prve podjele proizlazi da su i sraslice zapravo složenice. Vidljivo je međutim da postoje složenice u širem smislu (koje su rezultat slaganja kao tvorbenoga postupka) i složenice u užem smislu (koje su rezultat slaganja kao tvorbenoga načina). Naše se razlikovanje složenica i sraslica temelji upravo na podjeli na tvorbene načine. Stoga naziv složenice rabimo za tvorenice nastale slaganjem kao tvorbenim načinom, a sraslice za tvorenice koje su rezultat tvorbenoga načina srastanja pa u tom smislu govorimo o razgraničenju tih dviju vrsta tvorenica.

U domaćoj se literaturi obično govori da složenice u hrvatskom standardnom jeziku nastaju na osnovi dvaju tvorbenih načina: složeno-sufiksalsnom tvorbom³⁹ i složeno-nesufiksalsnom tvorbom⁴⁰, tj. Babićevom terminologijom, čistim slaganjem⁴¹.

U *Hrvatskoj gramatici* slaganje je takav tvorbeni način kojim od dviju riječi nastaje jedna i ona se naziva složenicom (Barić i dr. 1997:296).

Stjepan Barić kaže da je slaganje »takav način tvorbe u kojoj nova riječ nastaje od osnova dviju ili više riječi, od dviju ili više osnova« (2002:459).

U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* složenice su definirane kao »tvorenice u čijem su sastavu prepoznatljive najmanje dvije punoznačne riječi« (Barić i dr. 1999:212).

Eugenija Barić ponudila je tvorbeni i semantičku definiciju složenice (1980:8, 15). Prema tvorbenoj definiciji složenica je tvorenica koja je nastala slaganjem⁴², a motivirana⁴³ je dvjema riječima. Semantička se definicija složenice temelji na tome da je to jedna cjelina, jedan jedinstven pojam u

³⁹ U tvorbi složenica složeno-sufiksalsne tvorbe »sudjeluju istodobno dva tvorbeni načina: djelovanjem slaganja nastaje složena tvorbeni osnova, a istodobnim djelovanjem sufiksacije toj se osnovi priključuje sufiks u kojem je onda sadržano tvorbeno značenje tvorenice, tj. njezina pripadnost određenoj značenjskoj skupini« (Barić 1980:22).

⁴⁰ U složenicama složeno-nesufiksalsne tvorbe imamo samo slaganje. U tim složenicama kao njihov drugi dio dolazi samostalna leksička jedinica ili vezani leksički morfem stranoga podrijetla. (Barić 1980:22).

⁴¹ U uvodnome dijelu svoje *Tvorbe* Stjepan Barić kaže: »Složenice u kojima kao drugi dio dolazi samostalna riječ nazivaju se čiste složenice, a takvo slaganje — čisto slaganje...« (2002:46). Tu Barić navodi sljedeće primjere: *bratoubojstvo, jugoistok, minobacač, kućevlasnik, kućepazitelj...*

⁴² Njezina je definicija složenica u svome prvome dijelu tautološka, jer kaže da je složenica tvorenica koja je nastala slaganjem.

⁴³ Treba napomenuti da E. Barić tu ne govori o sastavu složenice nego o njezinoj motivaciji.

čijem su značenju udružena značenja njezinih osnovnih riječi.

»Složenica se sastoji od leksičkih morfema, a može biti kombinovana i s derivacionim afiksima (morfemima).« (Ančić 1973:33).

Složenica »je leksičko-morfološka jedinica oblikovana kao (jedna) cjelina, koja uključuje dve ili više korenskih morfema objedinjenih semantički, akcenatski i morfološki.« (Kiršova 1993:183–184).

U *Gramatici bosanskoga jezika* navodi se da je slaganje »tvorbeni način kojim od dviju riječi nastaje jedna«, a »između dvaju dijelova složenice obično se nalazi interfiks«⁴⁴. O čistom je slaganju riječ kada složenicu čine dva »ravnopravna« pojma (Jahić—Halilović—Palić 2000:307).

Autori se dakle uglavnom slažu da je slaganje tvorbeni način, ali se njihove definicije razlikuju u navođenju broja i vrsta sastavnih elemenata, tj. sastoji li se prvi dio složenice⁴⁵ od riječi, od njihovih osnova ili od korijenskih morfema? Mi smatramo da kod složenica treba govoriti o (najmanje) trima sastavnicama, od kojih je prva punoznačna osnova, druga spojnik *-o-*, a treća samostalna punoznačna riječ.⁴⁶

Jedan je od sljedećih problema s kojim smo se susrele objasniti odnos složenica sa spojnikom *-o-* i složenica sa spojnicima *-u-*, *-e-* i *-i-*. Prema Babiću su riječi s navedenim spojnicima čiste složenice. Sa spojnikom *-u-* navodi: *bratu-*, *polu-*⁴⁷, *tisuću-* (Babić 2002:45). Smatramo da je *-u* u imenici *bratučed* padežni nastavak⁴⁸, *polu-* je domaći prefiksoid, a *-u* u *tisuću* završetak priloga⁴⁹. Od složenica sa spojnikom *-e-* spominje npr. *kućevlasnik*⁵⁰

⁴⁴ Ima složenica i bez interfiksa (nulti interfiks, spojnik nula, *-ø-*), npr. *Bosnafilm*, *duhankesa*... (Jahić—Halilović—Palić 2000:307).

⁴⁵ Drugi je dio složenice, ako ona nije sufiksalna, riječ i to ona vrsta riječi kojoj pripada cijela složenica, dok je kod sufikslnih to osnova.

⁴⁶ V. o tome u Mihaljević—Ramadanović 2006:198.

⁴⁷ Imenične su tvorenice s elementom *polu-* po Eugeniji Barić prefiksne tvorenice (1980:18–20). Prema Klajnu bi se *-u-* samo u *polu-* moglo smatrati »spojnim vokalom dodatim na osnovu reči *pola* ili *po(l)*« (2002:25).

⁴⁸ *Bratu-* se javlja samo u imenici *bratučed*. Klajn (2002:25) također smatra da je to padežni oblik, a Stevanović (1964:423) kaže da je *bratu-* »genitiv nekadašnje dvojine«.

⁴⁹ Prema Barić i dr. *-u-* u *tisućugodišnji* nije spojnik nego oblični nastavak (1999:213), a prema Klajnu je i *hiljadu-* padežni oblik: *hiljadugodišnji* (< *hiljadu godina*) (2002:25).

⁵⁰ Taj je dio tvorbe riječi problematičan, nedovoljno istražen i nema dovoljno jasnih kriterija pa se događa da jezikoslovci istu riječ svrstavaju u različite tvorbeno načine. Tako, primjerice, Barić složenicu *kućevlasnica* svrstava u sraslice, iako se ograđuje, te kaže: »Sraslice su po svom tvorbenom sastavu također složene pa se mogu smatrati složenicama bez spojnika. Naziv sraslica odražava samo način postanka složenice....« (1980:22–23). I u Barić i dr. *kućevlasnica* je svrstana u sraslice (1997:298). Isto smatra Samardžija (2003), a tako je i u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* (1999). Stjepan Babić također kaže: »Sraslicama se mogu smatrati i neke složenice bez spojnika kao što su *du-*

i *srednješkolic*⁵¹. Međutim, tvorenica *kućevlasnik* nastala je zapravo srastanjem sintagme *vlasnik kuće*. Tu vidimo da poredak sastavnica ne mora nužno biti isti kao u ishodišnoj sintagmi, ali je bitno to da su u jednu riječ srastli dijelovi sintagme. *Srednješkolic* je tvorenica nastala srašteno-sufiksalsnom tvorbom, a normativno bolja *srednjoškolic* složeno-sufiksalsnom, obje s preoblikom, odnosno značenjem 'učenik srednje škole'. Spojnik *-i-*, navodi Stjepan Babić (2002:45), dolazi ako je prvi dio složenice glagol, npr. *nadriknjiga*⁵², *nazovimajka*⁵³, *palikuća*⁵⁴. Prema našem mišljenju *nadri-* i *nazovi-* također domaći prefiksoidi. Smatramo da bi se tvorenica *palikuća* trebala svrstati u sraslice, što pokazuje već njezin izraz: imperativ/prezent + kanonski oblik imenice.⁵⁵ Na temelju iznesenoga možemo zaključiti da je uvođenje spojnika *-u-*, *-e-* i *-i-* neopravdano jer su ti elementi zapravo završni fonemi (oblični nastavci ili završetci prefiksa ili prefiksoida) prvoga člana tvorenice.

Sljedeći je problem pitanje određenja sraslica. Neki ih od autora smatraju posebnim tvorbenim načinom (npr. Samardžija, HG, HJS), a neki samo jednom vrstom slaganja (npr. Babić, Barić, Klajn). U većini ih se priručnika ne razlikuje od složenica bez spojnika. Čiste se složenice, napominje Babić (2002:366), obično dijele na složenice sa spojnikom i složenice bez spojnika⁵⁶. S prvim spomenutim složenicama obično nema problema, ali u vezi s drugima javljaju se problemi i najčešće ih se ne razlikuje od sraslica.

Prema Babiću se riječi stalnijega skupa⁵⁷ katkada spoje u složenicu i na-

hankesa, zimzelen, Ivangrad...« (1991:43).

⁵¹ Tu dodaje normativnu napomenu da kad postoje dublete *-e-* ili *-o-*, prednost imaju složenice s *-o-*: *srednjoškolic*. Nije međutim jasno zašto je *srednjoškolic* složenica kad njezin drugi dio (*-školic*) nije samostalna riječ.

⁵² Trebamo se zapitati je li *nadri-* uistinu od glagola, tj. ako i jest (od *nadrijeti*), to je danas neprozirno. Klajn (2002:86) navodi da su *nadri-* i *nazovi-* veoma produktivni elementi, što je odlika prefikasa, ali smatra da nisu u istom odnosu. *Nadri-* je izgubio vezu s glagolom *nadrijeti*, a element je *nazovi-* još uvijek tijesno povezan s glagolom *nazovati* pa se »reči tipa *nazoviprijatelj* moraju (...) svrstati među složenice«.

⁵³ Barić smatra da su *nadri-*, *nazovi-*, *laži-* i *polu-* prefiksi (1980:17–18).

⁵⁴ Barić takve složenice smatra sraslicama (1980:29), što se protivi njezinoj vlastitoj definiciji sraslica jer bi sintagma glasila *pali kuću*, a ne *pali kuća*.

⁵⁵ Tu je tvorbu moguće promatrati i na drugi način. Naime, pođemo li od preoblike 'onaj koji pali kuću', tvorenica je nastala srašteno-sufiksalsnom tvorbom. Vidimo da je *-i* u *pali* prezentski nastavak za 3. l. jd., a ne spojnik.

⁵⁶ U literaturi ih zovu i složenicama sa spojnikom *-Ø-* (Barić 1980:31). Složenicama s ništičnim spojnikom ili nultim interfiksom (*-Ø-*) naziva ih Marko Samardžija (2003:78). Složenicama bez spojnoga vokala naziva ih Klajn (2002), a složenicama bez interfiksa zovu ih u *Gramatici bosanskoga jezika* (2000).

⁵⁷ Nigdje međutim nema objašnjenja što znači »riječi stalnijega skupa«.

staje sraslica, tj. sraslice su samo jedna vrsta složenica (2002:46–47).⁵⁸ Dalje navodi da se sraslicama mogu smatrati i neke složenice bez spojnika, npr. *duhankesa*, *zimzelen*, *Ivangrad*.⁵⁹ Ta Babićeva tvrdnja dodatno zbunjuje jer pokazuje da je unatoč danom objašnjenju teško razlikovati složenice bez spojnika (ili sa spojnikom -Ø-) i sraslice.

Eugenija Barić prva je ponudila jedan od mogućih kriterija za razlikovanje složenica i sraslica. Ona ih razlikuje prema načinu njihova postanka, tj. dijelovi se sraslica mogu i odijeljeno napisati, »a dijelovi složenica ne mogu jer glase nešto drugačije nego u dvočlanom pojmu⁶⁰ s kojim su u tvorbenoj vezi.« (1980:23).

U *Hrvatskoj gramatici* gotovo da i nema razlike u definicijama između složenica i sraslica. »Slaganje je takav tvorbeni način kojim od dviju riječi nastaje jedna«, a tako nastale riječi nazivaju se složenicama (Barić i dr. 1997:296). »Srastanje je takav tvorbeni način pri kojem najmanje dvije osnovne riječi srastaju u tvorenicu. Srastanjem nastaju imenice (dòma zèt⁶¹ – *domàzet*, *kùćē vlāsница* – *kućēvlāsница*), pridjevi (*tàko zvānī* – *takòzvānī*), glagoli (*dān gūbiti* – *dāngubiti*), prilozi (*ùz bŕdo*⁶² – *ùzbrdo*), prijedlozi (*u òči* – *ùoči*)«, a tako nastale riječi nazivaju se sraslicama (Barić i dr. 1997:298). »Za sraslice je bitno da su po morfološkoj strukturi istovjetne skupovima riječi na osnovi kojih su tvorene. Razlikuju se samo po tome što imaju jedan naglasak⁶³ i utvrđen redosljed: *zlò pām̄titi* i *pām̄titi*

⁵⁸ Primjerice *blag dan* > *blagdan*, *dan gubiti* > *dangubiti*, *tako zvani* > *takozvani*, *zlu rad* > *zlurad* itd.

⁵⁹ Ako kriterij za sraslice nije nedostatak spojnika nego mogućnost da se dijelovi sraslica i odijeljeno napišu, tj. da mogu funkcionirati kao posebne riječi u sintagmi, onda tvorenice *zlurad* (radovati se zlu), *duhankesa* (kesa za duhan, duhanska kesa), *zimzelen* (zimi zelen) ne bi bile sraslice.

⁶⁰ Neprimjereno je govoriti o pojmu jer je pojam element mišljenja, a ne jezična jedinica.

⁶¹ Ako je kriterij mogućnost da se dijelovi sraslica i odijeljeno napišu, smatramo da *domazet* nije sraslica jer ne bi mogla postojati sintagma *doma zet*.

⁶² Taj je prijedložni izraz, napisan s tim naglascima, neovjeren. Trebao bi glasiti ili *uz bŕdo* (ako ne dolazi do pomicanja naglaska, što u standardnome jeziku nije prihvatljivo) ili *ùz brdo*, jer je prijedlog *uz* kao i drugi jednosložni prijedlozi proklitika, tj. riječ bez vlastitoga naglaska. Ako je naglasak naglašene riječi koja slijedi iza proklitike silazan, zbog pravila da silazni naglasci ne mogu biti u sredini riječi (u navedenu slučaju fonetske riječi), naglasak se pomiče na proklitiku.

⁶³ Naglasni kriterij ne vrijedi uvijek, primjerice prijedložni izraz/prilog: *ù oči* ili *ù oči* (*u òči*) / *ù oči* ili *ùoči* uvijek ima jedan naglasak. Kratkosilazni ili kratkouslazni naglasak na proklitici ili prvome dijelu tvorenice zapravo ovisi o tome je li prebacivanje

zlò, dàngubiti: dān gùbiti i gùbiti dān ... Mnogo je pridjevnih sraslica u kojima je prvi dio prilog: *mnògopòštovānī, svijétložūt, támnosīv, visokokvalificīrān...«* (Barić i dr. 1997:299).

U *Hrvatskom se jezičnom savjetniku* za sraslice kaže da su nastale srastanjem: imenične *kućevlasnica*, pridjevne *takozvani*, glagolske *dangubiti*, priložne *nizbrdo, odvojek* (Barić i dr. 1999).

Marko Samardžija navodi da se katkad »dogodi da dva leksema srastu i tako nastane tvorenica. (...) Taj se tvorbeni način naziva srastanje, a tako nastale tvorenice nazivaju se sraslicama«⁶⁴ (2003:78).

Glavnim kriterijem razlikovanja složenica i sraslica prema Klajnu ne bi smio biti prisutnost ili odsutnost spojnika koji, kako kaže, nema onu važnost koja mu je dosad pridavana, nego sintaktički odnos između riječi. »Termine *sraslica, srašćivanje, srasti (-stati, -šćivati)* trebalo bi zadržati za one složenice koje se od istih sastavnih delova, u istom obliku i istom poretku⁶⁵ mogu javiti kao sintagme⁶⁶...« (Klajn 2002:28). Već smo spomenule da u svojoj *Gramatici srpskog jezika* razlikuje četiri tvorbeno postupka. Sraslice su mu složenice (pritom misli na tvorbeni postupak slaganja) »u kojima prvi i drugi deo zadržavaju isti oblik i isti međusobni odnos kakav su imali u sintagmi od dve reči, a jedini znak spajanja je jedinstven akcent.«⁶⁷ (2005:211).

U *Gramatici bosanskoga jezika* za srastanje se navodi da je to »takva tvorba pri kojoj barem dvije osnovne riječi — zadržavajući u cijelosti svoju morfološku strukturu — srastaju u jednu« te tako nastalu riječ zovu sraslicom⁶⁸ (Jahić—Halilović—Palić 2000:307).

Čini nam se da su navedene definicije nedovoljno precizne te da ne razlikuju jednoznačno sraslice od složenica bez spojnika *-o-*, što pokazuju i uočeni sporni primjeri (*zlurad, domazet*).

Smatramo da bi najjednostavnija i najjasnija definicija srastanja ipak bila spajanje bez spojnika *-o-* dviju sastavnica od kojih prva može biti ili

oslabljeno ili neoslabljeno. I u tome se jezični priručnici, ponajprije leksikografski, ne slažu, ali taj problem trenutačno ostavljamo postrani.

⁶⁴ Primjerice *dangubiti, blagdan, kućevlasnica, Biograd, Starigrad*.

⁶⁵ Pitanje je možemo li kod sraslica govoriti o istome poretku jer postoji niz sraslica kod kojih dolazi do inverzije, npr. *kućepazitelj — pazitelj kuće*.

⁶⁶ Dakle *blagdan, Đurđevdan, Beograd, babadevojka, daninoć, takozvani, zlurad, dangubiti, akobogda* i slične (Klajn 2002:28). Smatramo da se *zlu rad* nikada ne može pojaviti kao sintagma, a primjer *babadevojka* također nam se čini iznimno spornim.

⁶⁷ Primjerice *kućevlasnik, takozvani, jedanput*.

⁶⁸ Treba napomenuti da se u toj gramatici razlikuje tvorbeni način slaganja od tvorbenog načina srastanja.

osnova ili riječ, a druga je nužno riječ.⁶⁹ Pri tome je važno da ti elementi ne moraju biti punoznačni te da ne vrijedi ustaljeno pravilo da drugi element određuje vrstu riječi sraslice (npr. *u + mjesto = umjesto*; *u + oči = uoči*).⁷⁰ Svi ostali kriteriji nisu dovoljno jasni ni jednoznačni, što pokazuje i različito razvrstavanje istih primjera kod različitih autora. Najvažnijim kriterijem za razlikovanje složenica i sraslica ipak smatramo spojnik *-o-*. Ako se, dakle, između dviju sastavnica pri tvorbi koje tvorenice nalazi spojnik *-o-*, nastaje složenica, a ako se one samo spoje, odnosno srastu, tj. ako spojnika *-o-* nema, nastaje sraslica. Važno je istaknuti i to da se sraslice uglavnom mogu rastaviti na dijelove koji tvore sintagmu, pri čemu, kao što smo pokazale, poredak sastavnica ne mora biti isti kao u ishodišnoj sintagmi.⁷¹ Sljedeći je sintagmatski kriterij, odnosno sintaktički⁷², što drugim riječima znači da se preoblikama ili tvorbenim definicijama istražuju odnosi među sastavnicama promatranih tvorenica. Te kriterije primjenjujemo u ovome radu.

Složenice u Voltićevu rječniku

Odabrane složenice iz Voltićeva rječnika obrađivat će se s obzirom na vrste riječi, a unutar toga prema tvorbenim sastavnicama.

Imenice

Najveći broj imeničkih složenica, očekivano, stariji je od Voltićeva zapisa te ih je on preuzeo kao gotove modele.

Iz korpusa izdvajamo složenice koje prema tvorbenim sastavnicama

⁶⁹ U domaćoj i stranoj literaturi, u definicijama složenica, najčešće se govori o slaganju dviju osnova ili dvaju korijena. V. definicije slaganja i složenica u ovome radu.

⁷⁰ V. Mihaljević—Ramadanović 2006:200. Da bi u srastanje mogle uvrstiti i primjere poput *ujutro, navečer, nasmrt* itd., autorice su nužno morale promijeniti ustaljenu definiciju srastanja, tj. kažu da kod srastanja tvorenica ne mora pripadati istoj vrsti riječi kao njezin drugi sastavni element te da prvi element ne mora biti punoznačan, kao što se to često u literaturi navodi.

⁷¹ Svaka je dakle tvorenica s *-o-*, ako prvi element nije prilog ili zamjenica pa je jednoznačno jasno da *o* pripada završetku priloga ili zamjenice i da nije spojnik, složenica. Najveći su problem tvorenice (složenice, prefiksoidne tvorenice, prefiksarno-složene tvorenice, složeno-sufiksalne tvorenice) u kojima prvi element završava na *-o*. Budući da u tom slučaju ne mogu supostojati dva *o* (završetak drugoga elementa i spojnik), jedan od njih uvijek otpada. Zbog toga i postoje problemi u jasnome razgraničavanju slaganja i srastanja. V. Mihaljević—Ramadanović 2006.

⁷² Kada govorimo o tvorbenome postupku slaganja, u obzir uvijek moramo uzeti sintagmatski kriterij, osim u slučajevima srastanja prijedložnih izraza. Tada uzimamo u obzir sintaktički kriterij.

možemo podijeliti u sljedeće skupine:

a) imenička osnova + spojnik *o* + imenica

*pravdoznanac*⁷³ 'pravnik, koji zna pravdu'; *pravdoznanost*⁷⁴ 'znanost o pravdi'; *slavodobitje*⁷⁵ (trionfo; triumph) 'blistav uspjeh, pobjeda'; *slavodobitnik*⁷⁶ 'pobjednik'; *sridomjera* 'dijametar, promjer'; *svitoraspis*⁷⁷ (geografía; Weltbeschreibung); *štapomac*⁷⁸ (bastone con spada; Degenstock) 'štap u kojemu je bodež'; *vinograd*; *zemljomirenje*⁷⁹ (geometria; Feldmesse) 'mjerenje zemlje'; *zlatotkanica* 'tkanica, tj. tkanina zlatom protkana'; *zlatotvorac* 'čovjek koji alkemijom stvara zlato'; *žeporezac*⁸⁰ 'džepar'

b) pridjevna osnova + spojnik *o* + imenica

samogovor 'razgovor sa samim sobom'; *samolovac* (levriere; Windhund) 'lovački pas'; *samoprodaja* (monopolio; Monopolium) 'monopol'; *samovlasnik* (monarca; Oberherrscher) 'samovladar, čovjek koji je samostalan; koji samostalno raspolaže čime'; *svetoprodaja* 'trgovanje svetim stvarima i duhovnim (crkvenim) službama'; *svetotajnost*⁸¹ XVII:232 'otajstvo, sveta tajna'; *velikogovornost* (grandiloquentia; Grossprecherey)

c) glagolska osnova + spojnik *o* + imenica

*vladopjenje*⁸² (battuta musicale; Tacht) 'dirigiranje, takt'.

Svakako bismo spomenule da se *pravdoznanac*, *samolovac*, *zlatotvorac* i *žeporezac* mogu tumačiti i složeno-sufiksanim tvorenicama (primjerice *zlatotvorac* = koji tvori zlato). No, kako je u svim navedenim primjerima treća sastavnica potvrđena kao samostalna imenica, a primjere je moguće preoblikovati kao 'znanac pravde', 'sam lovac', 'tvorac zlata' i 'rezac džepa', mislimo da je tvorba slaganjem vjerojatnija, a potvrdu takvu pristupu na-

⁷³ Spomenimo da se u izvedenici *znanac* iz pasivnog značenja 'biti poznat' razvilo aktivno značenje 'koji zna' (npr. Mikalja). Stoga *pravdoznanac* možemo smatrati složenicom i preoblikovati je kao 'znanac pravde'.

⁷⁴ Prema AR-u (XI:402) potvrđeno samo u Belostenca i Voltića pa je smjer peuzimanja jasan.

⁷⁵ U AR-u (XV:478) nije zabilježena potvrda iz Voltićeva rječnika.

⁷⁶ AR (XV:478) navodi samo potvrde iz pisaca (Knežević 1765. i 1766.; Velikanović 1787.), nije zabilježena potvrda iz Voltićeva rječnika.

⁷⁷ AR (XVII:353): isto što i *svjetopisanje*, *svjetopisje*; potvrđeno samo u Della Belle, Voltića i Stullija.

⁷⁸ AR (XVII:759): potvrđeno samo u Della Belle, Voltića i Stullija.

⁷⁹ AR (XXII:778): potvrđeno samo u Belostenca i Voltića.

⁸⁰ Imenica *rezac* potvrđena je samo u Belostenca i Stullija (AR XIII:912), a *žeporezac* imaju samo Belostenec i Voltić (AR XXIII:336).

⁸¹ Za izvedenicu *tajnost v.* AR XVII:15.

⁸² AR (XXI:165): samo Della Bella i Voltić; nema potvrda za glagol *vladopjeti*.

lazimo u relevantnoj literaturi.⁸³ Osim toga, ako se pođe od preoblake *zlatotvoriti*, za *zlatotvorac* može se pretpostaviti i srašteno-sufiksalna tvorba.

Složenica *velikogovornost* prema AR-u (XX:717) potvrđena je samo u Belostenca i Voltića. Navodi se također da je imenica izvedena od pridjeva *velikogovorani* (što ima samo Stulli). Smatramo da imenica *velikogovornost* nije nužno nastala sufiksalsnom tvorbom od pridjeva *velikogovorani* ('svojestvo onoga koji je jako govornjiv; hvalisav'), i to ne samo stoga što je prema zabilježenim potvrdama pridjev mlađega postanja.⁸⁴ Naime, kako Della Bella i Stulli imaju imenicu *govornost* (AR III:349), a moguća je preoblika 'velika govornost', pretpostavljamo da je tvorenica nastala slaganjem. Na takvo nas promišljanje upućuju i strane istovrijednice (*grandiloquentia*; *Grossprecherey* 'pretjerano govorenje, rječitost; hvalisanje'). Također smatramo da bi se postanak riječi mogao tumačiti kalkiranjem i ugledanjem na već postojeće prevedenice potvrđene u hrvatskoj tradiciji. Spomenimo, primjerice, da Marulić ima prevedenicu *velegovoren'je* ('brbljanje, rječitost') načinjenu prema latinskoj složenici *multiloquium*. Maruliću je tvorba mogla biti poznata iz glagoljaške baštine, odnosno pretpostavlja se da je riječ o prevedenici nastaloj u glagoljaškoj književnosti (*veleglagolanije*, odnosno *velerêčie*), a koju je Marulić prilagodio hrvatskomu jeziku pa prema stsl. *veleglagolanije* ima *velegovoren'je*. Stoga nije neobično da je složenica *velikogovornost* nastala također prema uzoru na već postojeće složenice, s napomenom da je pri izboru druge sastavnice (tj. *govornost* u odnosu na *govorenje*) izjednačen sufiks sa značenjem svojstva (*-ost*) sa sufiksom sa značenjem radnje (*-je*) te da sufiks *-ost* sadržava i komponentu samoga djelovanja, čina. Mnoge riječi nastale su zapravo kalkiranjem latinskoga jezika. U književni su jezik ušle putem prijevoda latinskih predložaka i podržane crkvenoslavenskom tradicijom, a poslije poslužile kao model za stvaranje novih riječi te se tako postojeći tvorbeni model proširuje novim sastavnicama.⁸⁵

Uvidom u AR određen broj složenica možemo smatrati Voltićevim hapaksima. Hapaks *pravdoprestanje* (*giustizio*, *feria*; *Gerichtsferien*), tj. 'vrijeme kad sudovi prestaju raditi jer imaju praznike; sudski praznici', tvori prema već potvrđenom modelu: imenička osnova + spojnik *o* + imenica. Voltiću je također mogući uzor za tvorbu mogao biti Belostenec, koji u istom značenju ima složenicu *pravdoprestaja* (AR XI:401), što je vjerojat-

⁸³ Usp. primjerice Barić i dr. 1997:337–340.

⁸⁴ Osim u Stullijevu *Rječosložju* pridjev je potvrđen i u njegovu *Leksikonu* (L–Z:65) kao istovrijednica lat. natuknici *magniloquus*. Vidimo da je *velikogovorani* zapravo kalk prema lat. *magniloquus*.

⁸⁵ O tome više u Horvat i Perić Gavrančić 2010:228–229.

ni kalk prema njemačkom. Istom tvorbenom modelu pripadaju i hapaksi *rječoslovník* 'rječnik'; *udorazbornost* (anatomía; Zergliederung) i *žitkotrgovac* 'trgovac žitkom, žitar'. Tvorba složenice *rječoslovník* zasniva se na pleonazmu. Poticaj za tvorbu imenice *udorazbornost* Voltić je mogao imati u Della Bellinoj prvopotvrđeni *udorazbiranje*⁸⁶. Međutim, Voltićevu tvorbu u značenju 'anatomija' smatramo manje spretnom, pogotovo s obzirom na inojezične istovrijednice koje navodi. Naime, izvedenica *razbornost* potvrđena je i u Voltića i prije (AR XIII:488) u značenju 'svojstvo onoga koji je razboran, razborit; isto što i razboritost, sposobnost shvaćanja, prosuđivanja', pa ne pokriva u potpunosti značenje imenice *razbiranje* koja je višeznačna riječ jer osim značenja 'razmišljanje, razmatranje, prosuđivanje, shvaćanje' sadrži i komponentu 'rašćlanjivanje, odjeljivanje' (v. AR XIII:455). Tu komponentu sadrže obje strane istovrijednice. Voltić vjerojatno nije u potpunosti razgraničavao sufiks sa značenjem svojstva (-ost) od sufiksa sa značenjem radnje (-je), a takva je izjednačivanja nalazio i u građi kojom se služio (spomenuta složenica *velikogovornost* potvrđena je i u Belostenca).⁸⁷

Pridjevnu osnovu kao prvu sastavnicu ima složenica *samopravičnost*⁸⁸ (fariseismo; Heucheley) 'licemjerje, dvoličnost'.

U tvorbi hapaksa *vladoduša* (beneficiato; Pfründe) kao 'nadarbenik, koji ima kakav dohodak ili imanje kao crkveni službenik, vlada darovanim' raspoznajemo glagolsku osnovu, spojnik *o* i imenicu. Svakako treba spomenuti da se glagol *vladati* uzima u značenju 'posjedovati'. Voltić je poticaj za tvorbu mogao naći u pridjevu *vladodušan* 'nadarben, koji pripada nadarbeniku' (koji je potvrđen u Lučićevu djelu *Prisvetoga iopćenoga tridentinskoga sabora... naredbe...*, 1790.⁸⁹).

Posebno izdvajamo složenice koje su uvidom u AR⁹⁰ potvrđene samo u Stullijevu i Voltićevu rječniku: *slugoteklić* (volante, lachè; Läufer) 'sluga koji je i teklić; potrčko'; *sridobijeg* (eccentricità; Lauf ausser dem Mittelpunkt) 'bijeg iz sredine, središta'; *sridocilj* (centro; Mittelpunkt) 'središte,

⁸⁶ AR (XIX:244): *udorazbiralac* (Stulli), *udorazbiranje* (Della Bella i Stulli), *udorazbirati* (Stulli).

⁸⁷ Smatramo da je nužno ponoviti da su obje riječi prema do sada zabilježenim izvorima potvrđene samo u rječnicima (*velikogovornost* imaju Belostenec i Voltić; *udorazbornost* ima samo Voltić), dakle kao leksikografova nastojanja da se strana riječ zamijeni adekvatnom domaćom riječju, te da ne možemo govoriti o njihovoj široj primjeni u općem jeziku.

⁸⁸ Izvedenica *pravičnost* potvrđena je u Voltićevu rječniku, a AR (XI:407) navodi je sa starijim potvrdama.

⁸⁹ AR XXI:164.

⁹⁰ AR XV:620; XVI:273, 904; XVIII:14.

centar'; *sudopralac* 'pralac'⁹¹ sudova'; *tajnopisalac*⁹² 'pisalac tajnim znakovima, koji piše tajne znakove, tajnim pismom'.

Budući da se pretpostavlja da se Voltić služio prvim dijelom Stullijeva rječnika (*Lexicon Latino-Italico-Illyricum*, 1801.) te da je najdotjeraniji dio s talijanskim polaznim stupcem (*Vocabolario Italiano-Illyrico-Latino*, 1810.) i da je AR-u izvor prije svega drugi dio, tj. *Rječosložje* (1806.) s hrvatskim kao polaznim stupcem, bilo je potrebno utvrditi smjer preuzimanja, pogotovo kad se zna da hrvatski leksički fond nije u sva tri dijela isti⁹³. Stoga smo u Stullijevu *Leksikonu* potražile spomenute riječi kojima je u AR-u potvrda samo Voltićev i Stullijev primjer. Tako Voltićevu tvoraštvu u prilog idu ove složenice: *sridobijeg*⁹⁴, *sudopralac* i *tajnopisalac*, jer se *slugoteklič* i *srjedocilj* nalaze u *Leksikonu* (A—L:557 i 209).⁹⁵

Svetoshrana je potvrđena samo u trima rječnicima (AR XVII:229): dok je Della Bella donosi u značenju 'svetište kao mjesto u crkvi gdje se čuvaju svete stvari', Voltić i Stulli značenje konkretiziraju i suzuju na 'ormarić ili spremište slično ormariću za posvećene hostije'. Vidimo, dakle, da je došlo do djelomičnoga pomaka u značenju. Stulli tvorenicu *svetoshrana* nema u hrvatskom stupcu *Leksikona* pa pomak u značenju pripada Voltiću.

Pridjevi

Od pridjevnih složenica navodimo *samostoti* 'stostruk, samostotan', *samovlaštiti* // *samovlaštiti*⁹⁶ 'vlastit, koji sam ima vlast' i *zločest* 'kojemu je zla čest, zao, opak'. Svi navedeni primjeri potvrđeni su prije Voltićeva unosa u rječnik.

Glagoli

U tvorbi glagola slaganje je inače iznimno rijedak tvorbeni način. No, u Voltićevu je rječniku zabilježen određen broj glagolskih tvorenic nastalih slaganjem. S imeničkom sastavnicom u prvom dijelu, spojnikom *o* u drugom i glagolskom sastavnicom u trećem dijelu potvrđene su slože-

⁹¹ Za izvedenicu *pralac* postoje ranije potvrde, a zabilježena je i u Voltićevu rječniku.

⁹² *Tajnopisalac* je moguće tumačiti i složeno-sufiksalmom tvorenicom, no kako je izvedenica *pisalac* potvrđena i u Voltića i ranije, a složenicu možemo preoblikovati kao 'pisalac tajnim pismom', smatramo da je nastala slaganjem.

⁹³ Usp. Brlek 1987:24.

⁹⁴ Mogući tvorbeni uzor vidimo u Stullijevoj složenici *srjedocilj* (*Leksikon* A—L:209).

⁹⁵ Sve složenice natuknice su u Stullijevu *Rječosložju* iz 1806. godine.

⁹⁶ Ispred kosih crta nalazi se uspostavljeni kanonski oblik, a nakon njih zapis potvrđen u rječniku.

nice *rogoboriti se* (cozzare, cornarsi; mit den Hörnern stossen) u značenju 'boriti se rogovima',⁹⁷ *rogotrubiti* (cornare; das Horn Blasen) u značenju 'trubiti u rog', *udoseći* (anatomizzare; zergliedern) u značenju 'rasijecati na uda, razglobljivati' i *vjeronarediti* (fedecommettere; Fidecommiss machen) u značenju 'povjeriti komu što na vjeru (povjerenje) s nadom da će vjerno prenijeti'. Prema podacima iz AR-a (XXI:97 i XIV:135) *vjeronarediti* imaju samo Voltić i Stulli, a *rogotrubiti* samo Stulli. Budući da *vjeronarediti* nismo pronašle u Stullijevu *Leksikonu*, iako kao natuknica postoji u njegovu *Rječosložju*, zaključujemo da je tvorba Voltićeva. S druge strane, glagol *rogotrubiti* potvrđen je u oba relevantna Stullijeva rječnika, *Leksikonu* i *Rječosložju*, pa je smjer preuzimanja jasan. Pretpostavljamo da je riječ o prevedenici prema lat. *Cornu sonare*⁹⁸, ali napominjemo da je složenica *rogoboriti se* 'boriti se rogovima', primjerice, zabilježena već u Mikaljinu *Blagu jezika slovinskoga*⁹⁹ pa se prema tom modelu također mogla stvoriti nova riječ.

Složenica *udoseći* (anatomizzare; zergliedern) potvrđena je samo u tri ma rječnicima: Della Bellinu, Voltićevu i Stullijevu (AR XIX:244). Budući da se imenica *udo* javlja veoma rano, kao i imenica *ud*, te da je moguća preoblika 'udo sjeći', moglo bi se pretpostaviti da je tvorenica nastala srastanjem. Međutim, tvorba slaganjem čini nam se prihvatljivijom zbog značenja koje tvorenica ima: 'rasijecati na uda, razglobljivati'.

Pridjevnu osnovu u prvom dijelu imaju složenice *samohvaliti se*, *samosiliti* te sinonimi *živočiniti* i *životvoriti*.

Samosiliti 'samovoljno zapovijedati, mučiti, zlostavljati' složenica je s potvrđama ranijim od Voltićeve (AR XIV:578).

Samohvaliti se (gloriarsi, vantarsi; sich rühmen, prahlen) u značenju 'sam sebe hvaliti, tj. hvaliti se, hvastati se' autorov je hapaks nezabilježen u AR-u. Iako je složenica nastala prema potvrđenom modelu pridjev + spojnik *o* + glagol, Voltić je poticaj mogao naći u imenici *samohvalnost* 'hvastanje' (koju osim njega ima samo Belostenec) i pridjevu *samohvalan* 'hvastav' (što ima samo Belostenec), dok nije sigurno da je znao za imenicu *samohvalac* 'hvališa', potvrđenu u djelima dvaju pisaca (Antuna Dalmatina 16. st. i Rajića 18. st.).¹⁰⁰

Uvidom u AR (XXIII:428) doznajemo da je i *živočiniti* 'činiti živim, oživiti koga' Voltićev hapaks. Nastao je također prema potvrđenom mode-

⁹⁷ Značenje povratnoga glagola *rogoboriti se* razlikuje se od značenja neprijelaznoga glagola *rogoboriti* 'činiti buku; mrmljati'.

⁹⁸ V. Stullijev *Leksikon* 1801., A—L:324.

⁹⁹ U AR-u (XIV:133) navedene su samo rječničke potvrde od kojih je Mikaljina najstarija.

¹⁰⁰ Za potvrde v. AR XIV:572.

lu, što zaključujemo i usporedbom sa *životvoriti*, natuknicom sinonimnom promatranoj jer Voltić za obje donosi iste inojezične istovrijednice (*vivificare* i *beleben*). Natuknica *životvoriti* u AR-u (XXIII:448) zabilježena je s ranijim potvrdama.

Tvorenica *razlikoskladati* (intarsiare; mit allerhaud buntem Holz au-slegen), za koju AR (XIII:585–586) donosi potvrde samo iz Della Bellina i Stullijeva rječnika¹⁰¹ i značenje ‘umetati jedan uz drugi sitne komadiće drva različite boje (drveni mozaik)’, moguće je smatrati složenicom s pridjevnom osnovom u prvom dijelu, spojnikom *o* u drugom dijelu i glagolom u trećem dijelu, ali i sraslicom tvorenom od priloga (tj. popriloženog pridjeva, priloga nastalog preobrazbom) i glagola. Naime, spomenutu tvorenicu moguće je opisati kao ‘skladati što različito’, u čemu vidimo tvorbeni način slaganje, ali i preoblikovati kao ‘razliko skladati’, što je onda srastanje.¹⁰²

Isto možemo reći i za hapaks¹⁰³ *velikohvaliti* (magnificare; hochrühmen) u značenju ‘veličati, hvaliti veličajući’¹⁰⁴, gdje pretpostavljamo opis ‘hvaliti tako da se što čini velikim’, pa je tvorenica nastala slaganjem. Ne isključujemo međutim preobliku ‘veliko hvaliti’, što bi bilo srastanje.

Na temelju značenja i spomenutih raščlambi za oba primjera tvorba slaganjem čini nam se ipak vjerojatnijom, pri čemu je prva sastavnica dakle pridjevna osnova, druga spojnik *o*, a treća glagol.

Sraslice u Voltićevu rječniku

Prilozi

U našem je korpusu srastanje tvorbeni način kojim se tvori najveći broj priloga.

Prilozi tvoreni srastanjem primjerice jesu: *posve, posvemu; potom; svimtim* (contuttociò; nichtsdestoweniger) ‘sa svim tim, pored svega’; *segajradi* ‘toga radi, zato’; *snutra*, ‘iznutra’.; *sonustran* (dilà; jenseits); *sovustran* (da qui; siessesits); *sutradan; svagdi*¹⁰⁵; *svakako; svakdan; štobigod* ‘što mu drago’;

¹⁰¹ Što je onda Voltiću nedvojbeni izvor preuzimanja.

¹⁰² Spomenimo da je u hrvatskom jeziku tvorba složenih glagola slabo plodna te da je najčešći tip tvorbe od priloga i glagola, npr. *blago sloviti* > *blagosloviti* (Babić 2002:557–558).

¹⁰³ V. AR XX:717.

¹⁰⁴ AR (XX:717) daje neprecizno značenje ‘slaviti’.

¹⁰⁵ Prema Babiću tvorba sa *sva-* jest slaganje.

*udilj; ukup; unutra*¹⁰⁶; *velikovrlo* (grandemente; sehr); *zaisto; zajedno*¹⁰⁷; *zamanje* (per meno; um weniger); *zasada; zasvema; zasvim*¹⁰⁸; *zatom; zato; zaviše* (il di più; das Mehreste); *zbliza*¹⁰⁹; *zboka; zdaleka; zdvora*.

Volčićeva su dva sraštena priloga *posve* i *posvemu* sinonimi. Prilog *posve* zabilježen je s ranijim potvrdama,¹¹⁰ a u njegovu sinonimu *posvemu*, inače nezabilježenu u AR-u, razaznajemo prijedložno padežnu svezu *po + sve-mu*. Volčićevim hapaksima možemo smatrati priloge *sonustran* (dilà; jenseits) i *sovustran* (da qui; siesseits) (AR XV:916, 935), *zamanje*¹¹¹ (per meno; um weniger) i *zaviše* (il di più; das Mehreste) (AR XXII:571). U tvorbi dvaju posljednjih (*zamanje* i *zaviše*) vidimo inojezični utjecaj, tj. kalkiranje stranoga modela. Prilozi *svimtim* (contuttociò; nichtsdestoweniger) 'sa svim tim, pored svega', *štobigod* 'što mu drago' i *velikovrlo* (grandemente; sehr) 'vrlo veliko' nisu potvrđeni u AR-u, pa ih također možemo smatrati autorovim hapaksima.

Osvrt zahtijevaju prilozi *segajradi* 'toga radi, zato' i *snutra* 'straga' jer su prema potvrdama iz AR-a (XIV:800; XV:863) zabilježeni samo u Voltića i Stullija. No, prilog *segajradi* samo je fonološka inačica Della Belline sraslice *segaradi*.¹¹² Iako Stulli u *Rječosložju* (III:362) ima *snutra*, v. *iznutra*, u *Leksikonu* (A–L:776) je potvrđena sraslica *znutra*. Tvorenica *snutra* nastala je srastanjem prijedloga *s* i priloga *nutra*, dok se u tvorbi priloga *znutra* krije prijedlog *iz*.¹¹³ Stoga Voltiću pripisujemo prvenstvo u tvorbi sraslice *snutra*.

¹⁰⁶ Tvorenicu *unutra* i Babić svrstava u prijedložno-priložne sraslice (2002:565). Moglo bi ih se međutim promatrati i kao prefiksalne tvorenice. Nije jasno zašto Babić *u-* ne navodi u popisu prefiksa za prefiksalsnu tvorbu priloga, dok su mu primjerice *do-*, *od-*, *po-* ili *s-* pravi prefiksi (2002:561). Ili pak obratno, zašto *do-*, *od-*, *po-* ili *s-* nije uvrstio, zajedno s *u-*, u prijedložno-priložne sraslice. Budući da to u teoriji nije riješeno, možemo samo pretpostaviti da je u takvim primjerima moguće govoriti i o prefiksalsnoj tvorbi.

¹⁰⁷ Babić za takve primjere kaže da nastaju srastanjem prijedloga i pridjeva u srednjem rodu. Mi ne osporavamo da to uistinu jesu sraslice, ali od prijedloga i popriložnoga pridjeva srednjeg roda.

¹⁰⁸ Potvrđeno samo u Jambrešića i Voltića (AR XXII:453).

¹⁰⁹ Sraslice tvorene od prijedloga u prvome dijelu koji uzda se traži genitiv, obično i imaju drugi tvorbeni dio u genitivu.

¹¹⁰ V. AR XI:63

¹¹¹ Nije potvrđen u AR-u. Postoji *zamanj* 'uzalud' (AR XXII:123), gdje raspoznajemo drugi korijen (*man*).

¹¹² Za Della Bellin primjer v. AR XIV:800; Stulli u *Leksikonu* (A–L:667) ima sintagmu *segaj radi*.

¹¹³ Za prilog *znutra* AR (XXIII:69) donosi potvrde od 16. st., ali u popisu izvora nema Stullijev primjer. Otpadanje samoglasnika *i-* u prijedlogu (i prefiksu) *iz* (*iz-*) jedno je od najpoznatijih čakavskih otpadanja samoglasnika, svojstveno posebice sjevernim i srednjim čakavskim govorima.

Vidljivo je, dakle, da srašteni prilozi mogu nastati na nekoliko načina: kada srastu prilog (kvantifikator¹¹⁴) s prilogom, prijedlog s imenicom, prijedlog s prilogom, prijedlog sa zamjenicom, prijedlog sa zamjenicom i imenicom.

Glagoli

Po brojnosti u tvorbi sraslica sljedeća su vrsta riječi glagoli. Najveći broj sraslih glagola tvoren je od priloga i glagola, a zabilježena je i tvorba od imenice i glagola.

S priložnom sastavnicom u prvome dijelu i s glagolskom u drugome izdvajamo sljedeće sraslice:

- *pravomjeriti* (misurare giustamente; recht abmessen)
- *prikorediti* (disordinare; in Unordnung bringen) 'biti neuredan; pobrkati'
- *prikoviditi* (oltravedere; übersehen) 'prijeko/prek vidjeti'
- *skladnoglasiti* (armonizzare; übereinstimmen)
- *skladnopivati*¹¹⁵ (intonare, cantare in accordo; anstimmen)
- *skladnopjeti*¹¹⁶ (intonare, cantare in accordo; anstimmen)
- *suhobetegovati*¹¹⁷ (intisichire; abzählen) 'bolovati od sušice'
- *suprotgovoriti* (contraddire; widersprechen)
- *suprotstati* (contrastare; Widerstehen) 'usprotiviti se'
- *zločastiti*¹¹⁸ (disonorare, maltrattare; entehren) 'zlostavljati'
- *zločiniti* (malfare; übelthun)
- *zloglasiti* (diffamare, sparlare; smähen, lästern)
- *zlogostiti*¹¹⁹ (maltrattare; übelhalten);
- *zlogovoriti*¹²⁰ 'klevetati, loše govoriti o kome'.

Izdvajamo hapaks *prikoviditi*, potvrđen samo u Voltićevu rječniku (AR XI:575) i nastao kalkiranjem stranih istovrijednica (oltravedere; übersehen). Hapaks je i glagol *skladnoglasiti* (AR XV:236).

¹¹⁴ U tu skupini idu tvorenice (sraslice) s prvim elementom *mного, malo, rijetko, više...*

¹¹⁵ Samo rječničke potvrde: Della Bella, Voltić i Stulli (AR XV:237).

¹¹⁶ Samo rječničke potvrde: Della Bella, Voltić i Stulli (AR XV:237).

¹¹⁷ Samo Belostenec i Voltić (AR XVI:914).

¹¹⁸ Samo rječničke potvrde: Della Bella, Voltić i Stulli (AR XXII:933).

¹¹⁹ Samo rječničke potvrde: Della Bella, Voltić i Stulli (AR XXII:943).

¹²⁰ Samo rječničke potvrde: Della Bella, Belostenec, Voltić i Stulli (AR XXII:943).

Voltićeva je prvopotvrđenica glagol *pravomjeriti*. Prema podacima iz AR-a (AR XI:413) riječ je zabilježena samo u Voltića i Stullija. No, utvrdile smo da je Stulli ima u *Rječosložju*, ali ne i u *Leksikonu*. Budući da je u *Leksikonu* (L–Z:34) potvrđena tvorenica *pravomjerje*, tu vidimo mogući uzor Voltićevoj novotvorenici.

Glagol *prikorediti* u AR-u (XI:561) zabilježen je samo s potvrdom iz Della Bellina rječnika pa je jasno odakle ga je Voltić preuzeo. Poticaj za tvorbu vidimo u višeznačnom i veoma proširenom pridjevu *prekoredan*, a onda i u imenici *prekorednost*.

Iako se u AR-u ne nalazi natuknica *suprotgovoriti*, pod natuknicom *suprot* zabilježene su sintagme *suprot govorim*, odnosno *suprot govoriti* s potvrdom iz Belostenčeva, odnosno Voltićeva rječnika (AR XVII:30). Zbog pripadajućih gramatičkih odrednica (*suprotgovoriti*, *rim*, *rio*) i stranih istovrijednica (contraddire; widersprechen) smatramo da je opravdano govoriti o sraslici, o sraslome glagolu.

Sraslica *suprotstati* potvrđena je u Vitezovićevu i Voltićevu rječniku te u nekolicine starih pisaca (AR XVII:38). Voltićeva je tvorenica mogla nastati ugledanjem na strane istovrijednice, ali, s obzirom na potvrđenost u piscima, vjerojatnije mu je bila poznata otprije.

S potvrdom starijima od Voltićeva zapisa posebno su zanimljive sraslice sa sastavnicom *zlo-* jer ih možemo povezati sa starijim tvorbeno-leksičkim modelom s istom sastavnicom koji je potvrđen u brojnim tvorenicama (npr. u staroslavenskoj glagoljaškoj tradiciji *zblodêti sê* 'pobolijevati'; *zblósloviti* 'govoriti loše o kome; omalovažavati'; *zblotvoriti* 'grditi, kudit')¹²¹. Time se naslijeđeni tvorbeno-leksički model dopunjuje i proširuje novim tvorenicama.¹²²

Glagolska sraslica s imenicom u prvome dijelu *zlatohitriti* (alchimizza-re; Alchimie treiben) nije potvrđena u AR-u te je Voltićev hapaks.

Vidimo da je velik broj navedenih sraslica zabilježen samo u rječnicima (npr. *skladnopivati*, *skladnopjeti*, *suhobetegovati*, *zločastiti*, *zlogostiti*), što znači da nije pripadao općeporabnom leksiku, nego je rezultat leksikografske inovacije da prema postojećem modelu stvori domaću riječ kojom bi zamijenio stranu i tako popunio lakunu u leksičkom fondu ili samo obogatio model novim sastavnicama.

¹²¹ Primjeri prema Damjanović i dr. 2004:95.

¹²² O tome više u Horvat i Perić Gavrančić 2010:230.

Imenice

Od sraštenih imenica koje u svome prvom dijelu imaju pridjev izdva-
jamo:

- *punamoć* (plenipotenza; Vollmacht)
- *samobitje* (essenza; Wesen) ‘sopstvo’
- *složnoglasje*¹²³ (sinfonia; Sinfonie)
- *trojnovladanje* (triumvirato; Triumvirat)
- *vernolist*¹²⁴ (passaporto; Pass) ‘putovnica’
- *vojnaznanost*¹²⁵ (strategia; Kriegskunst)
- *zlasreća*¹²⁶ (malanno, sfortuna; Unglück).

Za sraslicu *punamoć* AR (XII:661) navodi potvrdu samo iz Stullijeva rječnika. Budući da se riječ nalazi u Stullijevu *Rječosložju*, a nije potvrđena u *Leksikonu*, tvorenica je Voltićeva prvopotvrđenica. No, za razliku od Stullija koji ima *punamoć*, *punamoći*, Voltić, iako riječ piše sastavljeno i gramatički je određuje kao imenicu ženskoga roda, za genitiv donosi oblik *punemoći* (punamoć, punemoći f.), dakle sklanja je kao što bi sklanjao sintagmu, tj. pridjevno-imeničku svezu. Riječ je vjerojatno nastala kalkiranjem njemačke tvorenice *Vollmacht*.

Sraslica *samobitje* potvrđena je samo u Belostenca i Voltića (AR XIV:566) pa je nedvojbeno odakle ju je Voltić mogao preuzeti. Belostenčeva je i sraslica *trojnovladanje* jer AR (XVIII:732) za nju navodi samo rječničke potvrde: Belostenec, Voltić i Stulli.

Iako za posljednja tri primjera (*vernolist*, *vojnaznanost* i *zlasreća*) postoje sintagmatske potvrde, možemo ih smatrati Voltićevim tvorbenim hapaksima, imeničkim sraslicama, posebice zbog pripadajućih gramatičkih odrednica (*Vernolist*, ta m.; *Vojnaznanost*, ti, f.; *Zlasrecha*, e f.) te inojezičnih istovrijednica.

S imenicom u prvom dijelu potvrđeni su hapaksi *riskaša* (riso, biada; Reis) i *taborrazreditelj*, lja m. (quartiermastro; Quartiermeister m.) ‘osoba koja se brine za ukonačivanje, smještaj vojske’. Ni jedna od tih sraslica nije

¹²³ Riječ je zabilježena s ranijim potvdama (AR XV:608).

¹²⁴ U AR-u nema sraslice *vernolist*, ali se pod natuknicom *vjeran* (XXI:86–87) nalazi primjerice sintagma *vjerni list* (Vitezović i Belostenec) s uputnicom na *putni list, otvoreno pismo, vjerna knjiga*.

¹²⁵ U AR-u (XXI:252) sintagma *vojna znanost* s potvrdom samo iz Voltićeva rječnika obrađena je pod natuknicom *vojan*, adj.

¹²⁶ U AR-u nema natuknice *zlasreća*, ali se pod natuknicom *zao* (XXII:217) navodi sintagma *zla sreća*. Nema potvrde iz Voltićeva rječnika.

zabilježena u AR-u. Imenička natuknica *riz* zabilježena je s potvrdama iz narodnih govora (AR XIV:46). Očito je da je u strukturi tvorenice *taborrazreditelj* autor bio vođen stranim sastavnicama (imenica + imenica) jer bi hrvatskomu sustavu, ako već nema jednoriječne istovrijednice, prihvatljivija bila pridjevno-imenička sintagma (*taborski razreditelj*).

Sraslica *toplipostelja*, e f. (scaldaletto; Bettwärmer m.) 'posuda kojom se grije/topli postelja, grijalica za krevet, termofor' potvrđena je samo u rječnicima: Della Bellinu, Belostenčevu, Voltićevu i Stullijevu (AR XVIII: 469–470), što znači da se o njezinoj općeprihvaćenosti ne može govoriti, a vjerojatno je nastala kalkiranjem stranih istovrijednica. Strukturu sraslice *stolito* (secolo; Jahrhundert) 'stoljeće' čine broj i imenica. Od rječnika navodi je jedino Voltićev, iako je u pisaca (npr. Kanižlić i Velikanović) zabilježena s ranijim potvrdama (AR XVI:623). Pođemo li pak od preoblike 'ono što topli postelju' i 'sto lita', tu bismo tvorbu mogle smatrati srašteno-sufiksalsnom.¹²⁷

Zamjenice

Tvorba zamjenica ne spominje se ni u jednome našem jezičnom priručniku. Tvorbom zamjenica bavio se jedino Klajn, ali je možemo pronaći i u *Hrvatskoj gramatici* i u Silić—Pranjkićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika*, i to u morfologiji u poglavlju o zamjenicama.¹²⁸

Srastanje je najčešći način tvorbe zamjenica, a jedan je od razloga tomu najvjerojatnije taj što one imaju specifičnu funkciju i drukčiji sastav (kao složenice ili sraslice) nego druge vrste riječi jer u njihovu sastavu uvijek, a najčešće kao druga sastavnica, dolazi zamjenica.

Možemo prema tomu razlikovati dvije vrste zamjeničnih sraslica:

a) od dviju zamjenica: sa značenjem neodređenost (npr. *štošta, koješta*,

¹²⁷ Taj bismo tvorbeni način mogle primijeniti i na većinu imeničkih tvorenica s glagolom u prvome dijelu. Kada bismo primjerice načinile preobliku tvorenica *palikuća* i *pazikuća*, ona bi glasila 'onaj koji pali, odnosno pazi kuću', iz čega proizlazi da su te tvorenice nastale srašteno-sufiksalsnom tvorbom. Babić tvorenice toga tipa smatra čistim složenicama (2002:366). Kao glagolske osnove u prvom dijelu dolaze prezent-ske ili infinitivne osnove; prezentske osnove dobivaju spojnik *-i-* (Babić 2002:373). Samardžija i Klajn također ih smatraju složenicama, prvi složenicama tvorenima ništičnim spojnikom (2003:85), a drugi složenicama s glagolom u prvome dijelu (2002:86). Prema *Hrvatskom su jezičnom savjetniku* to sraslice. Njihovo je mišljenje da od spojnika treba razlikovati oblični nastavak prvoga dijela te tako *e* u *kućedomaćin* (inverzija od *domaćin kuće*) nije spojnik, kao što to nije ni *i* u *palikuća* ('onaj koji pali kuću') (Barić i dr. 1999:215).

¹²⁸ V. Klajn 2002:129–132 i 2003:322, Barić i dr. 1997:206, Silić—Pranjkić 2005:127–128. O tome više u Horvat—Ramadanović 2007:191–192.

kojekakav...); sa značenjem univerzalnosti (npr. svekolik...); svatko, svašta, svakakav, svačiji...

b) prva je sastavnica zamjenica, a druga je čestica *god*¹²⁹.

U Voltića nalazimo sraštenu zamjenicu prve skupine *svikolik* te iz druge skupine *štogod* i *tkogod*.

Prijedlozi

U našim se jezičnim priručnicima tvorba prijedloga uopće ne spominje. Treba međutim reći da se, iako veoma rijetko, i prijedlozi mogu tvoriti na nekoliko tvorbenih načina.¹³⁰ Iz korpusa izdvajamo srasle prijedloge *sprid*, *sprida* (davanti; vor) i *svrhu* (sopra; über), inače zabilježene s ranijim potvrđama (AR XVI:127–128; XVII:401).

Veznici

O tvorbi veznika također ne možemo ništa pronaći ni u jednome našem priručniku. Smatramo da je jedini tvorbeni način s pomoću kojega su se uopće tvorili veznici i s pomoću kojega se oni mogu tvoriti zapravo srastanje.¹³¹ Takvih međutim veznika ima veoma malo.¹³²

Iz korpusa spomenimo autorove sinonime *premake* i *premda*¹³³ (sebene; obwohl), iako bismo mogle reći da su to danas nemotivirane (netvorbene) riječi jer je sa sinkronijskoga gledišta *prem* neprozirna riječ. Sraslim veznicima pripada i *zasveda* (quantunque; obschon) 'premda'. Za sve navedene primjere postoje potvrde starije od Voltićevih.

¹²⁹ Tvorbi, tj. tvorenicama pripadaju samo sraslice nastale od zamjenice i nenaglašene čestice *god* ('nebiranje, neodređivanje, ravnodušnost prema izboru'). Postoje međutim i slučajevi u kojima je čestica *god* naglašena i piše se samostalno pa to ne pripada području tvorbe riječi. Naime, u Klajnnoj se *Tvorbi*, u *Hrvatskoj gramatici* (u poglavlju *Morfologija*) i u Šilić–Pranjkojevoj gramatici (u *Morfologiji*) spominju *složene zamjenice* s naglašenom riječju (česticom) *god* (npr. *tko god*), s česticom *ma* (npr. *ma tko, ma što*) i s česticom *bilo* (npr. *bilo što, bilo kakav*). Mi smatramo da su to zapravo višerječne zamjenične jedinice i da bi ih bilo bolje zvati *zamjeničnim skupinama* ili *višerječnim zamjeničnim izrazima* nego *složenim zamjenicama*, kako ih se u literaturi obično naziva, jer taj naziv može zbuniti i navesti na pomisao da je riječ o tvorenicama (složenicama ili sraslicama).

¹³⁰ O tome više u Horvat–Ramadanović 2007:190–191.

¹³¹ Klajn smatra da se veznici tvore slaganjem (2002:139–140).

¹³² To su primjerice dopusni veznici: *iako, mada, premda...*

¹³³ Za nastanak veznika *premake* od *prem* + *ako* i *premda* od *prem* + *da* v. AR XI:598, 602.

Brojevi

Tvorba brojeva u našoj je literaturi također neistražena. O složenim brojevima govore jedino Stevanović (1964:439–440) i Klajn (2002:127–129). To je veoma čudno jer su brojevi od jedan do deset netvorbene riječi, a gotovo su svi ostali nastali srastanjem ili su višerječnice¹³⁴.

Iz korpusa spomenimo brojevne sraslice *sedamdeset*, *šesdeset* i *trideset*. Takvi su primjeri najsigurniji dokaz srastanja i veoma su stari.

Zaključak

Odlučivši se za analizu složenica i sraslica u Voltićevu *Ričoslovniku*, najprije smo morale dati teorijsku podlogu samomu istraživanju, jer je u hrvatskome rječotvorju iznimno teško razgraničiti složenice i sraslice. U svome smo radu rječotvorje podijelile na dva tvorbena postupka: izvođenje i slaganje. U izvođenje nam ulaze sljedeći tvorbena načini: sufiksna tvorba, prefiksna tvorba, prefiksno-sufiksna tvorba, preobrazba i unutarinja tvorba, a u slaganje: slaganje, složeno-sufiksna tvorba, srastanje, srašteno-sufiksna tvorba, polusloženična tvorba, tvorba prefiksoidnih tvorenica, tvorba sufiksoidnih tvorenica i prefiksoidno-sufiksoidna tvorba. Iz prve podjele proizlazi da su i sraslice zapravo složenice. Pokazale smo međutim da postoje složenice u širem smislu (rezultat slaganja kao tvorbena postupka) i složenice u užem smislu (rezultat slaganja kao tvorbena načina). Razlikovanje složenica i sraslica temeljile smo na podjeli na tvorbene načine pa složenicama nazivamo tvorenice nastale slaganjem kao tvorbena načinom, a sraslicama tvorenice koje su rezultat tvorbena načina srastanja. U tom smo smislu govorile o razgraničenju tih dviju vrsta tvorenica. Razlikovanje složenica i sraslica temeljimo na dvama kriterijima. Prvi je spojnik *-o-*, a drugi sintagmatski, odnosno sintaktički kriterij.

Svoja smo teorijska promišljanja primijenile na Voltićev korpus. Velik je dio tvorenica znatno stariji od Voltićeva zapisa, što znači da ih je iz jezika preuzeo kao gotove tvorbe pa su u tom smislu neutralne i očekivane. Također je određeni dio tvorenica preuzeo iz rječnika izvora kojima se služio. Za neke od njih postoje samo rječničke potvrde, tj. zabilježene su jedino u starim rječnicima. Te su riječi pokazatelji svjesna napora svoga tvorca da popuni lakune u leksičkom fondu, obično kada je stranu riječ (jer sta-

¹³⁴ Klajn te brojeve naziva polusloženicama (2002:127–129) iako se ne pišu sa spojnikom, npr. *sto dvadeset šest*. Smatra da takvi brojevi, poput polusloženica, imaju jedinstvo značenja i da svaka riječ zadržava svoj naglasak. Ne nalazeći bolji naziv, naziva ih polusloženicama.

ri rječnici nisu hrvatski jednojezičnici) trebalo zamijeniti domaćom, a isto-
vrijednica nije postojala. U tom kontekstu treba promatrati i vrednovati
Voltičeve hapakse, njegov osobit prinos hrvatskoj leksikografiji.

Bibliografija

- Ančić-Obradović, Marija. 1973. Teorija tvorbe riječi i njena problematika. *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, VII, 11–52.
- Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb : HAZU – Nakladni zavod Globus. 619 str.
- Barić, Eugenija. 1980. *Imeničke složenice neprefiksalne i nesufiksne tvorbe*. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo. 140 str.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika. 1997. *Hrvatska gramatika*. II. promijenjeno izdanje. Zagreb : Školska knjiga. 607 str. (= HG)
- Barić, Eugenija, Lana Hudeček, Nebojša Koharović, Mijo Lončarić, Marko Lukenda, Mile Mamić, Milica Mihaljević, Ljiljana Šarić, Vanja Švačko, Luka Vukojević, Vesna Zečević, Mateo Žagar. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školska knjiga. 1660 str. (HJS)
- Breyer, Mirko. 1937. Istranin Josip Voltić (Voltiggi), slobodoumnik i leksikograf (1750 – 1825). *Jadranski kolendar 1937*. Izdanje konzorcija »Istra«. Ur. T. Peruško i J. Žiberna. Zagreb – Ljubljana, 52–61.
- Brelek, Mijo. 1987. *Leksikograf Joakim Stulli*. Zagreb : JAZU. 341 str.
- Damjanović, Stjepan i dr. 2004. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb : Matica hrvatska. 321 str.
- Dukat, Vladoje. 1929. Voltičev »Ricoslovnik«. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*. Knj. 9. Ur. Pavle Popović. Beograd. 19–31.
- Gabrić-Bagarić, Darija. 2008. *Grammatica illirica* Josipa Voltiggija (1803.). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34, Zagreb, 115–131.
- Horvat, Marijana. 2006. Imenički tvorbeni modeli u djelu Blaža Tadijanovića *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* (1761.). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, 109–126.
- Horvat, Marijana i Ermina Ramadanović. 2007. O tvorbi riječi u Tadijanovićevu djelu *Svašta po malo*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, 177–196.
- Horvat, Marijana i Ermina Ramadanović. 2008. Tvorba glagola u djelu *Svašta po malo* Blaža Tadijanovića. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34, 133–153.
- Horvat, Marijana i Sanja Perić Gavrančić. 2010. Zapažanja o leksiku

- Marulićeva Naslidovan'ja — od latinskoga izvornika do hrvatskoga prijevoda. *Colloquia Maruliana*, XIX, 223–235.
- Jahić, Dževad, Senahid Halilović i Ismail Palić. 2000. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica : Dom štampe. 476 str.
- Kiršova, Marija. 1993. *O nekim vrstama srpskohrvatskih imeničkih složenica*. Naš jezik XXIX. Nova serija, 182–196.
- Klajn, Ivan. 2002. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku : prvi deo : slaganje i prefiksacija*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva — Institut za srpski jezik SANU; Novi Sad : Matica srpska. 373 str.
- Klajn, Ivan. 2003. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku : drugi deo : sufiksacija i konverzija*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva — Institut za srpski jezik SANU; Novi Sad : Matica srpska. 515 str.
- Klajn, Ivan. 2005. *Gramatika srpskog jezika*, Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 262 str.
- Kristal, Dejvid [David Crystal]. 1985. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvističke*. Beograd : Nolit (prev. Ivan Klajn i Boris Hlebec).
- Maretić, Tomo. 1931. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. II. Popravljenno izdanje. Zagreb : Jugoslavensko nakladno d. d. Obnova. 631 str.
- Marković, Ivan. 2009. Tri nehrvatske tvorbe : infiksacija, reduplikacija, fuzija. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 35, 217–241.
- Mihaljević, Milica; Ermina Ramadanović. 2006. Razradba tvorbenih načina u nazivlju (s posebnim obzirom na odnos među složenicama bez spojnika -o-, sraslicama i tvorenicama s prefiksoidima). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32, 193–211.
- Ramadanović, Ermina. 2006. *Opis tvorbenih postupaka u dosadašnjoj literaturi*. Kvalifikacijski rad na Poslijediplomskome doktorskome studiju Kroatistike. Obranjen u srpnju 2006. (u rukopisu)
- Ramadanović, Ermina. 2006. *Složenice u hrvatskome standardnom jeziku*. Kvalifikacijski rad na Poslijediplomskome doktorskome studiju Kroatistike. Obranjen u rujnu 2006. (u rukopisu)
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880.—1976. I—XXIII. Zagreb : JAZU. (= AR)
- Samardžija, Marko. 1995. *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*, udžbenik za 4. razred gimnazije, Zagreb : Školska knjiga. 114 str.
- Samardžija, Marko. 2003. *Hrvatski jezik 4, udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb : Školska knjiga. 147 str.
- Sekulić, Ante. 1970. Istranin Josip Voltić — hrvatski jezikoslovac. *Radovi Pedagoške akademije u Rijeci*, Rijeka, 118–132.

- Silić, Josip; Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb : Školska knjiga. 422 str.
- Simeon, Rikard. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* I. (A – O), II. (P – Ž), Zagreb : Matica hrvatska.
- Stevanović, Mihailo. 1964. *Savremeni srpskohrvatski jezik I*. Beograd : Naučno delo. 692 str.
- Stevanović, Mihailo. 1991. *Savremeni srpskohrvatski jezik I*. Beograd : Naučna knjiga. 654 str.
- Stulli, Joakim. 1801. *Lexicon Latino-Italico-Illyricum*. A–L i L–Z. Budimpešta.
- Stulli, Joakim. 1806. *Rječosložje*. I., II. i III. Reprint 1985. (I., A – I; II., J – O) i 1987. (III., P – Z), München : Verlag Otto Sagner.
- Tafra, Branka. 1998. Konverzija kao gramatički i leksikografski problem. *Filologija*. 30–31, 349–361.
- Tafra, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb : Školska knjiga. 318 str.
- Tafra, Branka, Petra Košutar. 2009. Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 67, 87–107.
- Trask, Robert Lawrence. 2005. *Temeljni lingvistički pojmovi*. Zagreb : Školska knjiga.
- Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. III. dopunjeno izdanje. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske. 780 str.

About Compounds and Blends (With Examples from Voltić's *Ričoslovník*)

Abstract

The authors will analyze compounds and blends (*složenice* and *sraslice*) in Voltić's *Ričoslovník*. Some important issues of word-formation connected with the problems, inconsistencies and different interpretations in defining and distinguishing compounds and blends in relevant literature will be analyzed. As it is not always possible to distinguish between blends and compounds and vice versa, the authors will try to give the clearest explanations and differentiations, and according to them, to classify and describe all selected examples from Voltić's dictionary. Especially, they will emphasize unusual word-formation models and compounds, that are unusual due to their meaning. The compounds will be determined according to their first recording in contemporary dictionaries of Croatian language.

Ključne riječi: tvorba riječi, složenice, sraslice, Voltićev *Ričoslovník*

Key words: word-formation, compounds, blends, Voltić's *Ričoslovník*

